

Tautosakos darbai 68, 2024, p. 223–230
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.24.68.15>

Ką mums pasakoja prelato Kazimiero Stepono Šaulio egodokumentai

DAIVA DAPKUTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

<https://ror.org/04y7eh037>

daiva.dapkute@vdu.lt

<https://orcid.org/0000-0003-2579-4065>

Prelato Kazimiero Stepono Šaulio dokumentai, sudarytojas Algimantas Katilius, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2024, 292 p., ISBN 987-609-478-081-3

Pastaraisiais metais įvairių sričių mokslininkai, tarp jų ir istorikai, vis daugiau dėmesio skiria egodokumentikos tyrimams, nors, rodos, dar visai neseniai į tokio pobūdžio asmeninius dokumentus kaip dienoraščiai, memuarai ar laišakai žvelgta kaip į antraeilį, ne itin patikimą subjektyvų istorinį šaltinį, galintį nebent suteikti papildomų žinių, patikslinti „rimtuose šaltiniuose“ rastus duomenis ar suteikti tam tikrų „spalvų ir atspalvių“ tiriamam objektui. Nors šios srities tyrimai dar tik įsibėgėja¹, egodokumentų publikavimas Lietuvoje neabejotinai turi senas tradicijas: nuo XX a. pradžios pradėta rinkti ir publikuoti įvairių istorijos dalyvių (daugiausia žymių Lietuvos politikos, mokslo, meno atstovų) dienoraščius, atsiminimus,

Received: 21/11/2024. **Accepted:** 26/11/2024

Copyright © Daiva Dapkutė, 2024. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

1 Egodokumentų tyrimų pradžia dažniausiai siejama su Jacques'o Pressero (1899–1980), šį terminą įvedusio XX a. penktajame dešimtmetyje, darbais. Lietuvoje terminas išpopuliarėjo prieš gerą dešimtmetį, o jo atsiradimas moksliniame diskurse dažnai siejamas su 2010 m. Vilniaus universiteto mokslininkų pradėtu vykdyti projektu „Lietuvos egodokumentinis paveldas“. Egodokumentai vis dažniau tampa įvairių mokslo šakų ir krypčių tyrimo objektu, o į jų kategoriją įtraukiama vis daugiau šaltinių, kuriuose pasakojama apie save, t. y. kuriantį asmenį: greta tradiciniais egodokumentikos žanrais laikomų autobiografių, atsiminimų, dienoraščių, laiškų, pastaraisiais metais įtraukiami įvairūs asmeniniai užrašai, kelionių aprašymai, atminimų albumai, atvirukai ar net grožinė kūryba.

korespondencijos rinkinius. Žinoma, visuomenės ir mokslininkų domėjimasi tokiais tekstais neretai lemdavo įvairūs atminties komunikacijos kontekstai, visuomenės ar institucijų užsakymai. Itin daug dėmesio būdavo skiriama kai kurių visuomenės grupių (knygnešių, tremtinių, nepriklausomybės kovų dalyvių etc.) prisiminimų publikavimui. Atkūrus nepriklausomybę, mokslo institucijų, universitetų, institutų bei komercinių leidyklų susidomėjimas atsiminimų, dienoraščių, autobiografių leidyba dar labiau išaugo (Dautartienė 2017); publikuojami ne tik lietuvių, bet ir verstiniai užsienio autorių egodokumentai, neretai priklausantys ne tik istorinio šaltinio, bet ir grožinės literatūros žanrams. Tiek Lietuvoje², tiek pasaulyje vis labiau populiarėja šaltinių, tarp jų ir egodokumentų skaitmeninimo darbai, atveriantys platesnes galimybes skaitytojams ir mokslininkams susipažinti su įvairiausiuose archyvuose saugomais dokumentais.

Populiarėjantys egodokumentų tyrimai peržengia tradicinės istorijos ar literatūros disciplinas ir atveria naujų, galima sakyti, „demokratinių“ perspektyvų. Anksčiau daugiau dėmesio būdavo skiriama istorinių asmenybių, žymių žmonių epistoliniam palikimui, o štai pastaruoju metu tyrinėtojai vis dažniau atsigręžia į vadinamuosius paprastus žmones (Šmitienė 2018), neretai liekančius už istorinių tyrimų ribų ir nepatenkančius į, istoriko Edvardo Gudavičiaus žodžiais tariant, istoriniuose šaltiniuose bei tyrimuose atspindėtos „mažumos“ gretas³.

Prelatą Kazimierą Steponą Šaulį (1872–1964) tikriausiai sunku būtų priskirti „paprastų žmonių“ kategorijai: tai istorikams gerai žinomas Lietuvos visuomenės, politikos veikėjas, aukštas Lietuvos bažnyčios hierarchas, 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo ir Steigiamojo Seimo dalyvis, Lietuvos Tarybos narys, 1918 m. Vasario 16-osios akto signataras, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, įvairių draugijų narys. Tiesa, aktyviau politiniame gyvenime dalyvavęs pirmaisiais nepriklausomybės metais, vėliau nuo viešo politinio darbo jis nusišalino, susitelkė į arkivyskupijos administravimo darbus ir pedagoginę veiklą. Galbūt todėl platesnei Lietuvos visuomenei jo vardas iki šiol mažiau žinomas. 2016 m. istorikas Algimantas Katilius išleido K. S. Šaulio biografiją (Katilius 2016), o 2024 m. pasirodė to paties autoriaus parengta prelado dokumentų rinktinė, papildanti ir pratęsianti parengėjo atliekamus istorinius tyrimus ir supažindinanti lietuvių visuomenę su šia įdomia, nors ir gero-kai primiršta, šešėlyje likusia istorine asmenybe.

Žmonių gyvenimo istorijos yra lyg „socialinis konstruktas“, kuriame pėdsaką palieka ne tik individualūs, bet ir socialiniai bei istoriniai reiškiniai. K. S. Šaulys,

2 Lietuvoje rasime ne vieną elektroninę šaltinių publikavimo platformą – nuo pavienių asmenų, pavyzdžiui, Balio Sruogos elektroninio laiško archyvo (<https://www.sruoga.flf.vu.lt/>) iki Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazės „Mūsų laišškai“ (plačiau žr. <http://www.musulaiskai.lt/>)

3 „Visa istorija yra mažumos arba kelių nuošimčių istorija. Ir šaltiniai kalba apie minėtos mažumos gyvenimą, veiklą bei interesus. Tuo tarpu dirbančioji dauguma šaltiniuose yra beveik neatspindėta“ (Gudavičius 2008: 200).

galima sakyti, savo gyvenimu jungia ir liudija keletą skirtingų Lietuvos istorijos epochų: gimęs ir studijas baigęs dar XIX a. carinės Rusijos imperijos laikais, dalyvavęs nepriklausomos Lietuvos atkūrimo istoriniuose įvykiuose, geriausius gyvenimo metus praleidęs nepriklausomoje Lietuvoje, pergyvenęs du pasaulinius karus ir dvi okupacijas (sovietų ir vokiečių), artėjant antrajai sovietinei okupacijai buvo priverstas trauktis iš Lietuvos ir paskutinius savo dešimtmečius praleisti Šveicarijoje – ten iki mirties gyveno brigitiečių vienuolyno svečių namuose Lugano mieste. Jam teko gyventi permainingais laikais, pažinti daugelį to meto istorinių asmenybių, savo akimis matyti istorinius įvykius ir ne viename tiesiogiai dalyvauti, tad jo dokumentų rinkinys gali tapti svarbiu šaltiniu ne tik istorikams, bet ir kitų sričių mokslininkams.

Atrinkti, pagal temas suskirstyti ir skaitytojams pateikti dokumentai taip pat kuria tam tikrą pasakojimą, todėl tyrinėtojams tampa svarbu ne tik tai, kas buvo rašyta žmogaus, bet ir knygos sudarytojų nuostatos: kaip, kokiais principais remiantis atrinkti dokumentai, patekę į rinkinį, o kuriuos publikuoti buvo atsisakyta. Žvelgiant į K. Šaulio rinkinį krenta į akis, kad į knygą pakliuvo labai įvairūs jo (ir ne tik jo) dokumentai: korespondencija, užrašai, keletas atsiminimų fragmentų apie arkivyskupą Jurgį Matulaitį ir Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą, 1948 m. rašyta autobiografija, pamokslai, netgi prelado daryti išrašai iš išeivijos spaudos. Surinkti dokumentai apima laikotarpį nuo 1899 (pirmasis knygoje publikuotas pamokslas – „Ant nedielios Advento“, p. 28) iki 1962 m. (K. S. Šaulio atsakymas į Mykolo Krupavičiaus 1962 m. vasario 16 d. laišką, p. 258–260), yra grupuojami pagal pobūdį ir pateikiami chronologine tvarka. Tačiau jie perteikia tik du prelado K. S. Šaulio gyvenimo etapus: veiklą iki Pirmojo pasaulinio karo ir gyvenimą emigracijoje, 1944 m. pasitraukus iš Lietuvos. Knygoje nerasime jokių nei karo metų, nei nepriklausomos Lietuvos (1918–1940) laikotarpio dokumentų. Ar jų neišliko, ar jie dėl kokių nors priežasčių nebuvo įtraukti? Kodėl nuspręsta įdėti ne tik K. S. Šaulio, bet ir kitų asmenų prelatui adresuotus laiškus? Knygos sudarytojas turėjo savų motyvų ir savus dokumentų atrankos principus, bet juos būtų buvę pravartu plačiau paaiškinti ir skaitytojams.

A. Katilius, tyrinėdamas prelado biografiją, atliko didelį darbą rinkdamas medžiagą. Tiesa, anot jo, įvairiuose Lietuvos archyvuose ir rankraštynuose išsibarsčiusius K. S. Šaulio dokumentus galima apibūdinti kaip fragmentiškus (Katilius 2016: 7): pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje yra išlikę K. S. Šaulio laišakai Aleksandrui Dambrauskui (Adomui Jakštui), Lietuvos centriniame valstybės archyve rastume jo rašytus laiškus Pranciškui Bučiui, Kauno arkivyskupijos kurijos archyve saugomi dokumentai, liudijantys bažnytinę prelado veiklą nepriklausomos Lietuvos metais, Lietuvos centriniame valstybės archyve – dokumentai, susiję su Vytauto Didžiojo universitetu ir K. S. Šaulio pedagoginiu

darbu Teologijos-filosofijos fakultete. Daugiausia dokumentų išliko iš emigracinio laikotarpio (bene geriausiai dokumentuotas K. S. Šaulio traukimas iš Lietuvos ir pirmieji Vakaruose, Austrijoje ir Šveicarijoje, praleisti metai) – to meto prelado archyvas 2012 m. perduotas Lietuvos nacionaliniam muziejui. Būtent jo dokumentai sudaro naujai išleisto prelado K. S. Šaulio dokumentų rinkinio pagrindą.

Išlikęs ir mus pasiekęs K. S. Šaulio dokumentinis palikimas nėra didelis. Kaip teigia knygos sudarytojas, joje pateikiama „didžioji dalis“ išlikusios prelado archyvo medžiagos (p. 11). Kas sudaro „mažąją dalį“, į rinkinį nepatekusią? Iš įvado sužinome, kad įtraukta tik dalis K. S. Šaulio dienoraščio (rašyta nuo 1945 m. liepos 5 d. iki 1946 m. sausio 2 d.), nors Lietuvos nacionalinio muziejaus archyve saugoma daugiau įrašų, atliktų prelatui gyvenant Lugane, brigietiečių vienuolyno svečių namuose. Juos publikuoti atsisakyta, nes įrašai „daugiausia susiję su kasdienių reikalų tvarkymu“ (p. 11–12). Istorikams belieka apgailestauti, nes net ir kasdienės smulkmenos, dienoraštyje fiksuojami susitikimai su įvairiais žmonėmis, įprasti rūpesčiai ir net egzotiškai skambantys įrašai apie princesės Louise Amelie von Vlangali-Handjeri dovaną (Katilius 2016: 171) gali būti svarbūs tyrėjams. O tokių svarbių smulkmenų, kaip liudija 2016 m. išleista K. S. Šaulio biografija, išlikusiame, tačiau rinkinyje nepaskelbtame dienoraštyje turėjo būti nemažai.

Kadangi išlikusių paties K. S. Šaulio egodokumentų nėra daug, suprantamas noras į rinkinį įtraukti atsiminimų fragmentus, pamokslus ar netgi prelado darytus spaudos išrašus. Galbūt čia vertėjo prijungti ir spaudoje publikuotus straipsnius? Jis bendradarbiavo su įvairiais lietuvių ir lenkų katalikiškais laikraščiais bei žurnalais (*Viltis*, *Draugija*, *Vilniaus žinios*, *Bažnytinė apžvalga*, *Dziennik Wilenski* ir kt.), buvo vienas iš pirmųjų krikščioniškosios demokratinės srovės populiaringųjų (Bukaitė 2017). K. S. Šaulio rašytų straipsnių nėra daug (*Žymių žmonių biobibliografijos...* 2014: 6–13) – jie būtų svariai atskleidę prelado visuomeninę, socialinę veiklą, požiūrį į to meto aktualijas bei problemas.

Dokumentų rinkinio pagrindą sudaro korespondencija. Neaišku, kokio dydžio galėjo būti skirtingų laikotarpių prelado adresatų ratai – knygoje jų nėra daug, daugiausia pateikiamas susirašinėjimas su kunigais ir Lietuvos bažnyčios hierarchais (vyskupu Pranciškumi Petru Bučiu, Adomu Jakštu, arkivyskupu metropolitu Juozapu Skvirecku, kun. Klemensu Razminu, vyskupu Vincentu Brizgiu, prelatu Mykolu Krupavičiumi ir kitais). Šie laiškai – svarbus šaltinis analizuojant K. S. Šaulio veiklą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dalyvavimą „Motinėlės“ draugijos veikloje, jie taip pat atspindi Katalikų bažnyčios rūpesčius ir problemas pirmaisiais emigracijos metais. Į knygą pateko ir keli K. S. Šaulio laiškai diplomatu Albertui Geručiu.

Galima spėti, kad prelado adresatų sąrašas turėjo būti didesnis – ne viskas išliko, ne visi išlikę laiškai, rodos, pateko į rinkinį. Tai liudytų paties knygos sudarytojo naudoti, bet neįtraukti laiškai giminaičiams (Katilius 2016: 161, 174), Juozui

Eretui (ten pat: 165), Ladui Tulabai (ten pat: 176) ir kitiems. Tad išlikusių prelato K. S. Šaulio dokumentų visumos rinkinys neperteikia. Kita vertus, to, regis, ir nesiekta, apsiribota svarbiausiais dokumentais.

Išleistus dokumentų rinkinius galima vertinti taikant skirtingus kriterijus. Galima kalbėti apie tai, ko juose nėra, pateikti visą eilę skirtingų pageidavimų, ko dar norėtųsi skaitant dokumentus. Vis dėlto svarbiau įvertinti, kas padaryta. Vartant solidų prelato K. S. Šaulio dokumentų rinkinį galima pasakyti, kad atliktas didžiulis darbas. Sudarytoją reikia pagirti ne tik už surinktus skirtingus ir svarbius dokumentus, bet ir už profesionaliai, su išsamiais komentarais parengtus šaltinius.

Publikuojant egodokumentus kai kada neįmanoma išvengti kupiūravimo (tai dažnas reiškinys dokumentų publikacijose ar moksliniuose tekstuose) išimant asmenines detales, kitus žmones galinčius įžeisti komentarus ir panašius dalykus. Tai lyg ir suprantama, nors dėl to egodokumentai neretai lieka nebeautentiški. Šiuo atveju kupiūrų beveik atsisakyta, neaiškos ir praleistos teksto vietos žymimos daugtaškiu, bet tokių atvejų nedaug ir jie negriauna dokumentų visumos vaizdo. Smulkmeniškai fiksuoti ir komentuose sužymėti įvairūs dokumentų priedašai, įrašai (pavyzdžiui, apie gautą ir atsakytą laišką) paprasto skaitytojo gali likti nepastebėti, tačiau jie labai svarbūs tyrėjams – leidžia žinoti tam tikrus laiškus egzistavus, bet neišlikus. Kai kurie įrašai ne tik žymi neišlikusių laiškų datas, bet ir pateikia trumpos informacijos apie jų turinį:

„K. S. Šaulio įrašai: 6/I.1958 Parašytas kun. Razminui laiškas dėl Kapitulos narių skyrimo ir dėl indėlių. K. Šaulys“; „13/I.[19]58 Parašyta, kad prašoma Arkivyskupo delegacijos įvykdyti paskyrimus. K. Š.“; „29/I.1958 Delegacija gauta ir pasiūsta J. E. vyskupui Brizgiui. K. Šaulys“ (p. 206).

Kadangi laišškai – vieni iš labiausiai situaciškų rašytinių pasakojimų, juos sunaikiai įmanoma analizuoti be konteksto. Pateikiant laiškus kaip „dialogą“ galima jungti skirtingas individualias patirtis, atskleisti adresatų požiūrį į tuos pačius dalykus, nuomonių išsiskyrimą ir kitus aspektus. Todėl istorikai, analizuodami asmeninius dokumentus, ypač korespondenciją, linksta vertinti adresatų bei laiškų visumą, parodančią visą susirašinėjimo ir paskiro laiško radimosi kontekstą. Turint abiejų susirašinėjimo pusių laiškus galima atkurti visą pokalbį, matyti, kas lieka nepasakyta, kas praleidžiama nenorint kartotis, kas turėtų būti suprantama „tarp eilučių“ iš nutylėjimų ir bendro konteksto. Tai ypač svarbu atliekant biografinius tyrimus, nes laiškų visumai būdingas kur kas didesnio laipsnio autobiografiškumas nei paskiriems išlikusiems laiškam. Suardžius visumą išlikę pavieniai ar vienus laišškai suteikia tik fragmentiškos informacijos, kai kurios svarbios detalės gali tiesiog pradingti. Todėl, rodos, net tokios smulkmenos kaip trumpi įrašai bei

komentarai tampa svarbia detale, galinčia bent iš dalies kompensuoti išnykusius ir prarastus dokumentus.

Dokumentų rinkinyje skelbiama prelado K. S. Šaulio korespondencija su Lietuvos Katalikų bažnyčios hierarchais atskleidžia bažnyčios problemas bei aktualijas emigracijoje: nuo rūpesčio Romoje steigiama Lietuvių kolegija, klausimų, kaip išsaugoti lėšas užsienio bankuose, ar derybų dėl naujų kapitulos narių paskyrimų išeivijoje iki rūpesčio arkivyskupo J. Skvirecko testamentu sudarymu. Nepaisant solidaus amžiaus (K. S. Šaulys iš Lietuvos pasitraukė būdamas 72 m.), net ir gyvendamas emigracijoje prelatas toliau ėjo bažnytines pareigas, susirašinėjo su arkivyskupu metropolitu J. Skvirecku ir kitais išeivijoje atsidūrusiais bažnyčios hierarchais, sprendė įvairius klausimus, būdamas Kauno arkivyskupijos kapitulos pirmininku rūpinosi naujų narių paskyrimu kapitulos prelatais, tikraisiais kanauninkais, garbės kanauninkais.

Greta svarbios dalykinės informacijos, laiškai kai kada gali pateikti netikėtų bei intriguojančių detalių (pavyzdžiui, apie 1903 m. įvykusią K. S. Šaulio pažintį su Leninu; p. 249–250) ar atsakyti į klausimus apie knygos sudarymo principus. Pavyzdžiui, kam buvo reikalingi spaudos išrašai? Skaitant prelado susirašinėjamą su Kauno arkivyskupu J. Skvirecku aiškėja, kad ne tik K. S. Šaulio, bet ir kitų kunigų smulkmeniškai spaudoje ir kituose šaltiniuose renkama informacija apie padėtį Lietuvoje būdavo verčiama į italų kalbą ir siunčiama į Romą:

Aš manyčiau, kad šios žinios (iš „Amerikos“ ir viena kita žinėlė iš laiško) reiktų oficialiai mano prašymu per Berno Nunciatūrą pasiųsti į *Secretaria di Stato*. Tik vėl kartojasi ta pati bėda. Reikia išversti į italų kalbą, kad *Secretaria di Stato* galėtų be vargo perskaityti. Tą nuobodų vertimo darbą ir persiuntimą vėl prašysiu atlikti Tamstą. Nuo manęs reiktų pridėti tik toks maždaug priedas: „Kauno arkivyskupas Dr. J. Skvireckas laiko straipsnių žinias visai tikromis ir šaltinius, iš kurių jos imtos, patikėtinais. Visiško tikslumo gal nėra tik kai kuriuose skaičiuose (p. 167).

Aptariant K. S. Šaulio rinkinį reiktų atkreipti dėmesį ir į kitus įdomius dokumentus. Pirmiausia – į jo paties rašytą autobiografiją („mažne tas pats lietuviškai, kas buvo anksčiau parašyta lotyniškai“; p. 16–27). Nėra aišku, kam buvo skirta 1948 m. rengta autobiografija. Ji rašyta trečiuoju asmeniu, tik vienoje vietoje netikėtai pereinama prie pirmojo asmens pasakojimo: „Tokių mokinių tarpe, atsimeinu, buvo ir Juozas Balčikonis, būsimasis filologas, profesorius, didžiojo lietuvių kalbos žodyno vyriausiasis redaktorius [...]“ (p. 18). Čia smulkmeniškai fiksuojami ir aprašomi svarbiausi K. S. Šaulio gyvenimo epizodai nuo mokslo, bažnytinės tarnystės iki dalyvavimo visuomeniniame, politiniame gyvenime. Kai kur neapsiribojama pagrindiniais faktais, plačiau aprašomas kontekstas, atskleidžiantis, ką

reiškė, pavyzdžiui, pirmieji mokytojavimo Panevėžio realinėje gimnazijoje metai, kai buvo gautas caro leidimas dėstyti religijos mokslą lietuvių kalba ir visi mokiniai suskirstyti į lietuviškai arba lenkiškai kalbančiųjų klases (p. 17–18), kokie darbai laukė jauno dvasininko, pradėjusio administracinę bažnytinę tarnybą. Liudijama nelengva prelado socialinė, visuomeninė patirtis, sekretoriavimo vyskupo kanceliarijoje sunkumai:

Sekretoriavimas Vyskupo Kanceliarijoje buvo pradžioje Šauliui sunkiausias jo gyvenimo laikotarpis, ypač iš pradžios, pirmieji keleri metai. Neturint reikiamo patyrimo ir kanceliarinio stažo, reikėjo sekretoriui pačiam mokytis, studijuoti rusų valdžios įstatymus, aukštųjų administracinių viešas ir neviešas instrukcijas, sekti naujai leidžiamus ir keičiamus nuostatus. Susirašinėjimas buvo vedamas keturiomis kalbomis, pagal reikalą: rusų, lotynų, lietuvių, lenkų kalba. Sekretoriaus darbo diena tęsėsi dažnai 20 valandų (p. 20).

Knygoje taip pat publikuojami keli traukimosi iš Lietuvos ir pirmųjų gyvenimo metų emigracijoje užrašų variantai – jie panašūs, tačiau vienas kitą papildoma naujomis detalėmis. Skaitant užrašus kyla klausimų dėl jų (bei prisiminimų) adresato: kam visa tai skirta, kodėl ne kartą bandyta rašyti ir perrašyti? Knygoje jie sudėti greta, tačiau lieka neaišku, ar viskas rašyta vienu metu, ar kai kas atsirado vėliau, jau emigravus. Atsakyti į tokius klausimus padėtų išsamesnis dokumentų tyrimas. Spėtume, kad pagal trumpus dienoraščio įrašus vėliau buvo bandyta plačiau aprašyti skaudžiausius gyvenimo įvykius – priverstinį pasitraukimą iš Lietuvos, kelionę į nežinomybę ir kelionės sunkumus.

Karo pabaigoje iš Lietuvos priverstų pasitraukti asmenų atsiminimų, dienoraščių jau publikuota nemažai – dauguma jų fiksuoja panašias skaudžias bendražmogiškas patirtis bėgant nuo karo ir artėjančių sovietų. Tačiau kiekvieną dienoraštį, liudijimą grindžia asmeninės detalės, konkretaus žmogaus patirtis. Daugelis jų, kaip ir prelatas K. S. Šaulys, traukėsi neplanuotai, spontaniškai, tikėdamiesi greitai sugrįžti, imdami tik būtiniausius daiktus.

Praradimo skausmas, priverstinis išvykimas iš Lietuvos ir negalėjimas sugrįžti – ne tik asmeninė, bet ir visos valstybės tragedija – lėmė, kad daugelis 1944 m. pasitraukusiųjų iš Lietuvos puoselėjo stiprius pareigos savajam kraštui jausmus. Be to, ne vienam karo pabėgėliui pasirinkimas trauktis arba likti tėvynėje kėlė kaltės prieš Lietuvą liekančius jausmą – kaltės, kad pavyko išgyventi, pavyko pasitraukti ir pasiekti saugius Vakarus. Kaip liudija prelato K. S. Šaulio užrašai, pasirinkti jam buvo itin sunku, sprendimą trauktis priėmė paskutinę akimirką, o užrašuose jo vardijamas pasitraukimą nulėmusias priežastis ir argumentus galima suprasti ir kaip tam tikrą pasiteisinimą sau ir kitiems dėl šio sprendimo, kad ir priverstinio. Nepaisant susiklosčiusių aplinkybių ir aplinkinių raginimų išvykti, prelatas vis atidėliojo: pirmiausia

nutarė trauktis iš Kauno į tėviškę Švėkšną, o vėliau, stebėdamas karo veiksmus, vėl svarstė, kaip elgtis toliau, – „laukėme iki paskutinės valandos. Niekas nenorėjo trauktis“ (p. 97). Skaitydami fragmentiškus K. S. Šaulio užrašus galime sekti jo kelionę iš Lietuvos, matyti, kiek įvairių problemų bei kliuvinių teko įveikti, kiek formalumų sutvarkyti, kol pavyko pasiekti „naują emigrantinio gyvenimo vietą“.

Asmeniniai dokumentai, ypač laiškai, greta svarbios dalykinės informacijos, dažnai fiksuoja subjektyvias pastabas, laišką rašiusiojo asmens nuomonę, nuotaiką, gyvenimo tarpsnio ypatumus ir problemas (kuo rūpinasi, kuomet domisi, kaip jaučiasi ir pan.), asmeninius šeimos, draugų ar sveikatos būklės klausimus. Prelato K. S. Šaulio egodokumentuose tokių epizodų nėra daug, rodos, net laiškuose išlaikoma gana griežta, tarpukario Lietuvoje įprasta dalykinė laiškų forma, juose nedaug kalbama abstrakčiomis temomis, neaptariami bendresni klausimai, beveik nelieta vietos asmeniniam turiniui. Net dienoraščio įrašuose tik vienur kitur šmėsteli citata, liudijanti žmogaus savijautą ar vienišumą svetimose aplinkose:

Toks lietuviškas jautrumas yra tikrai jaudinantis ir ypač malonus, kuomet tenka gyventi svetur, tarp svetimųjų, kad ir yra gerų žmonių, bet kuriems sunku suprasti emigrantų, likusių be savo tėvynės ir valstybės, sunkią dalį ir moralinę nuotaiką (p. 132–133).

Į vieną knygą surinkti ir profesionaliai išleisti svarbiausi prelato K. S. Šaulio dokumentai – svarbus šaltinis, svariai papildantis jau atliktus tyrimus ir leidžiantis istorikams bei kitų sričių mokslininkams geriau pažinti šią įdomią asmenybę, jos veiklą, aplinką. Šie dokumentai atidesniam skaitytojui atskleis daug naujų perspektyvų – svarbu mokėti perskaityti, išlukštenti ne tik parašytas, bet ir tarp eilučių likusias paslėptas prasmes.

LITERATŪRA

- Bukaitė Vilma 2017. „Prelatas K. Šaulys: politinė biografija“, *Nepriklausomybės sąsiuviniai* 2 (20), p. 3–12.
- Dautartienė Margarita 2017. „Egodokumentų leidyba Lietuvoje 1991–2015 m.: Vytauto Kubiliaus publikuoti laiškai ir dienoraščiai“, *Bibliotheca Litwana IV: Privačioji raštija ir egodokumentinis paveldas*, p. 21–40.
- Gudavičius Edvardas 2008. *Visa istorija yra gyvenimas: 12 sakytinės istorijos epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas*, Vilnius: Aidai.
- Katilius Algimantas 2016. *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Šmitienė Giedrė 2018. „Paprasti laiškai: kontekstinio tyrimo metodika“, *Tautosakos darbai* 55, p. 134–154.
- Žymių žmonių biobibliografijos... 2014 – *Žymių žmonių biobibliografijos. Šaulys Kazimieras Steponas*, parengė Renata Grušnienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.